

УДК 378.14 (37.036.5 + 376.112.4)

ГУМАНІСТИЧНО-ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

О.А.Голюк

Анотація. У статті визначено структурні компоненти творчого потенціалу соціального педагога, виокремлено педагогічні умови його розвитку в сучасному ВНЗ у контексті гуманістично-особистісного підходу.

Ключові слова: гуманістично-особистісний підхід, творчий потенціал, структурні компоненти творчого потенціалу, педагогічні умови розвитку творчого потенціалу.

Аннотация. В статье определено структурные компоненты творческого потенциала социального педагога, выделены педагогические условия его развития в современном ВУЗ в контексте гуманно-личностного подхода.

Ключевые слова: гуманно-личностный подход, творческий потенциал, структурные компоненты творческого потенциала, педагогические условия развития творческого потенциала.

Summary. In the article certainly structural components of creative potential of social teacher, the pedagogical terms of his development are selected in modern in a context humanely-personality approach.

Keywords: humanism-personality approach, creative potential, structural components of creative potential, pedagogical terms of development of creative potential.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що супроводжуються розбудовою відкритого, демократичного суспільства, орієнтовані на людину, спроможну ефективно діяти в життєвих умовах, які постійно змінюються, здатну проектувати та прогнозувати свої вчинки і поведінку, самостійно шукати нові способи вирішення наявних проблем, мати власну точку зору на різні процеси і явища. А відтак, виникає гостра необхідність виховання на всіх освітніх рівнях активної, творчої, відповідальної людини, найважливішими якостями якої виступають здібності до самовизначення, самотворення і самоактуалізації.

Останнім часом у вітчизняному освітньому просторі досить широко визнана гуманістична парадигма, яка припускає взаємодію всіх її учасників в режимі діалогу і співтворчості. Розвиток творчих здібностей особистості – одне з пріоритетних завдань як дошкільних закладів освіти, так і сучасної школи. Проте в системі вищої освіти як і раніше превалує лінійна модель комунікації, при якій трансляція знань займає основне місце в процесі навчання. Обмеження в свободі творчості, монологічні впливи та дії блокують залучення суб'єктів до гуманістичних цінностей, нуліфікують поліфонізм духу, ведуть до нездатності вирішення конфліктних ситуацій і, в цілому, перешкоджають повноцінному формуванню і розвитку людини. Виховання достовірно суб'єктної і креативної особистості, готової до творчої взаємодії з іншими людьми в різноманітних умовах, швидше є не цілевідповідним, а побіжним завданням навчання у ВНЗ.

Одночасно соціально-економічні зміни вимагають принципово нових системи знань і способів діяльності, що забезпечують креативно-активну участь суб'єктів у професійному і суспільному житті. Тільки гуманістично-орієнтована освіта створює умови для виховання неординарної і оригінально мислячої людини, здатної ефективно діяти і взаємодіяти з іншими людьми в різних предметних сферах і видах діяльності незалежно від спеціальності, адекватно оцінювати свої реальні і потенційні можливості, конструктивно підходити до вирішення професійних завдань, а також робити ціннісний вибір.

Все це обумовлює необхідність модернізації вищої професійної школи, що готує кадри для системи освіти: розвиток професійної мобільності, конкурентоспроможності, підвищення професійно-творчого потенціалу майбутніх педагогів нової формації, здатних утілити в практику

інноваційні зміни, орієнтованих на компетентне, результативне, творче вирішення проблем соціально-педагогічної сфери.

Аналіз наукових досліджень з даної проблеми. Значний внесок у розробку філософських та соціологічних аспектів теорії творчості зробили Г.Батищев, В.Біблер, Г.Давидова, М.Каган, П.Кравчук, Л.Сохань, А.Шептулін та ін. Психологічні аспекти творчості представлені в працях Л.Виготського, В.Крутецького, О.Леонтьєва, О.Лука, В.Моляко, С.Рубінштейна та ін. Психолого-педагогічні проблеми формування творчої особистості, творчих здібностей, мотивів творчої діяльності досліджувалися І.Аверіною, В.Андрєєвим, Д.Богоявленською, Р.Грановською, В.Загвязинським, А.Заком, В.Кан-Каликом, О.Кульчицькою, А.Маслоу, М.Нікандровим, К.Тейлором, Е.Торренсом, С.Сисоевою та ін.

Можна стверджувати, що в педагогічній науці склалися теоретичні передумови для дослідження наукових основ розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів. До них слід віднести праці І.Колесникової (про людину як носія педагогічної сутності); Є.Бондаревської (про розвиток потреби особистості в «усвідомленні себе, своєї неповторної індивідуальності, духовності, творчого потенціалу»); В.Серікова (про специфічну форму «обміну духовно-особистісними потенціалами викладачів і студентів на основі діалогу»); М.Корепанової, А.Маркової (про творчий потенціал як інтегративну характеристику особистості майбутнього педагога).

Творчий потенціал особистості як поняття стало широко використовуватися в багатьох роботах з психології і педагогіки вищої школи (В.Андрєєв, М.Гинзбург, О.Головаха, В.Загвязинський, Н.Кузьміна, Я.Пономарьов, В.Риндак та ін.) у 90-ті роки ХХ ст. Але на сьогоднішній день немає єдиного підходу щодо його визначення, немає спільності поглядів щодо трактування сутності, структури, шляхів розвитку тощо.

Творчий потенціал особистості розглядається дослідниками як здатність людини змінювати і перетворювати навколишній світ (Б.Теплов); як складна динамічна система взаємодії людини з суспільством (К.Абульханова-Славська, В.Дружинін); як активність людини (Д.Богоявленська, О.Нікулін, О.Савченко); як особливий вид розумової і практичної діяльності (К.Платонов); як здатність людини творити добро і надавати підтримку іншій людині (Л.Мардахасєв); як інтегративна цілісність природних і соціальних сил людини, що забезпечує її суб'єктивну потребу в творчій самореалізації і саморозвитку (В.Риндак). Були зроблені спроби дослідників представити сутність творчого потенціалу через інші категорії: «енергопотенціал людини» (Н.Кузьміна), «сукупність можливостей цілеспрямованої творчої діяльності, що виявляють себе завдяки творчим здібностям» (П.Кравчук), психоенергетична напруженість між мріями і реальними можливостями (Є.Варламова, С.Степанов), динамічна інтеграційна властивість особистості, що є передумовою творчої діяльності (С.Глухова), інтеграційна характеристика особистісних здібностей (А.Уразова), особистісна здібність до творіння нового, яка виявляється в особливостях мислення (І.Ігнатенко), цілісний професійно-особистісний феномен (Г.Самігулліна).

В той же час, не зважаючи на достатньо широкий спектр науково-педагогічних досліджень щодо підготовки майбутніх працівників освіти до творчої діяльності, в тому числі й соціальних педагогів, творчий потенціал випускників вишів залишається недостатньо високим. Дослідження, проведене Є.Белозерцевим, свідчить про те, що більшість педагогічних вузів бачать свою роль в тому, щоб надати майбутнім педагогам ґрунтовні фундаментальні знання з фахових дисциплін. Уміння і навички реалізації діяльності майбутнього фахівця представлені головним чином в розвитку пізнавальних умінь, а досвід творчої діяльності зведений до мінімуму.

Метою даної публікації є визначення структури творчого потенціалу особистості та виокремлення психолого-педагогічних умов його розвитку в контексті гуманістично-особистісного підходу в процесі фахової підготовки соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз літературних джерел з теми дослідження [1-4] дав можливість зробити висновок про те, що вагомим показником якості педагогічної освіти, яка отримується у ВНЗ, виступає готовність випускників до професійної соціально-педагогічної діяльності, яка спрямована на продуктивне і творче розв'язання соціально-педагогічних задач. Ми вважаємо, що рівень сформованості особистісних і професійно значущих якостей майбутнього соціального педагога, його готовність до професійної діяльності, знаходяться в прямо пропорційній залежності від рівня розвитку творчого потенціалу.

Узагальнюючи різні визначення досліджуваного поняття, під творчим потенціалом ми будемо розуміти інтегративний комплекс властивостей особистості, що забезпечуватиме високий рівень її самоорганізації в майбутній професійній соціально-педагогічній діяльності та сприятиме руху до вільної самореалізації і творчості. Зазначимо, що творчий потенціал особистості має велику інформаційну ємність, його поняття відображує цілісність людини, єдність її індивідуального і

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

особистісного життєпрояву. Це дає підстави виокремити в структурі творчого потенціалу такі компоненти:

1. *Мотиваційна компонента* (включаючи навчально-пізнавальну мотивацію, мотивацію майбутньої професійної діяльності, мотивацію до творчості і мотивацію до саморозвитку) – потреба в розвитку і реалізації свого особистісного потенціалу, усвідомлення своєї ролі і призначення; прагнення до удосконалення соціально і професійно значущих якостей майбутнього фахівця, необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності і професійного зростання; потреба в самовихованні, самореалізації і саморозвитку; розуміння необхідності вивчення теорії і практики соціально-педагогічної роботи, освоєння професійно-педагогічних дій щодо її проектування і здійснення.

2. *Когнітивно-креативна компонента* – інтелектуальні якості (допитливість, ерудованість, логічність, обґрунтованість, аргументованість, здібності до аналізу і синтезу, здатність знаходити аналогії, використовувати різні форми доказів); схильність до експериментів, уміння ставити питання, бачити суперечності, формулювати проблеми і гіпотези, виконувати теоретичні і експериментальні дослідження, володіти способами розв'язування різних задач; володіння культурними нормами і традиціями; уміння самовизначатися в ситуаціях вибору; здатність визначити своє розуміння або нерозуміння з будь-яких питань, що виникають, уміння зрозуміти і оцінити іншу точку зору, вступити в змістовний діалог або суперечку; уміння зіставляти культурно-історичні аналогії зі своїми освітніми продуктами і результатами одногрупників, вичленити їх схожість і відмінності, перевизначити або доопрацювати власні освітні результати; здатність перетворювати здобуті знання в духовні і матеріальні форми, будувати на їх основі свою подальшу діяльність; емоційно-образні якості (наснага, натхненність, емоційний підйом у творчих ситуаціях; образність, асоціативність, уява, фантазія, мрійливість, романтичність, відчуття новизни, незвичайного, схильність до творчого сумніву, здібність до емпатії, знакотворчості, символотворчості); ініціативність, винахідливість, кмітливість; своєрідність, неординарність, нестандартність, самобутність; здібність до генерації ідей, їх продукування як індивідуально, так і в комунікації з людьми, текстом, іншими об'єктами пізнання; володіння нетрадиційними евристичними процедурами (інтуїція, інсайт, медитація); незалежність, схильність до ризику; наявність досвіду реалізації найбільш творчих своїх здібностей у формі виконання і захисту творчих робіт та ін.

3. *Методологічна (орґдіяльнісна) компонента* – знання студентом своїх індивідуальних діяльнісних особливостей, рис характеру; наявність гідної мети, програми її досягнення, цілеспрямованість (спрямованість на досягнення мети), стійкість у досягненні цілей; здатність до нормотворчості, що виражається в умінні сформулювати правила діяльності, систему її законів, спрогнозувати результати; смислове бачення процесів, що вивчаються; навички самоорганізації; самоаналіз і самооцінка; володіння методами рефлексивного мислення; уміння виявляти сутність діяльності, вибудовувати подальші плани, зіставляти отримані результати з поставленою метою, коректувати подальшу діяльність; здатність до взаємодії з іншими суб'єктами освіти і з навколишнім світом; уміння відстоювати свої ідеї, зносити невизнання оточуючих, "тримати удар"; автономність, незалежність, спрямованість, рішучість, комунікативність; здатність організувати творчість інших (орґанізаційно-педагогічні якості).

Ми повністю погоджуємось з думкою К.Петрова, що розвиток творчого потенціалу студентів взаємозв'язаний з *рефлексією*, оскільки в процесі розвитку творчого потенціалу через взаємозв'язані блоки (емоційно-вольовий, мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний) розвиваються вміння здійснювати цілепокладання, самоконтроль, корекцію, які є компонентами рефлексії [3, 11]. В ході дослідження встановлено, що розвиток творчого потенціалу пов'язаний з *аксіологічним та комунікативним* потенціалами, оскільки розвиток творчого потенціалу реалізується через діалогічну взаємодію, в ході якої відбувається обмін цінностями, транслюються аксіологічні ідеї, що сприяє піднесенню потреб особистості до цінностей життя, цінностей культури, цінностей мистецтва.

На основі вивчення, аналізу, узагальнення і конкретизації філософської, психологічної, педагогічної літератури з теми дослідження, а також власного педагогічного досвіду, нами було виокремлено основні психолого-педагогічні умови, що забезпечують продуктивний розвиток творчого потенціалу майбутнього соціального педагога:

1. Створення творчого освітнього середовища, яке забезпечує кожному студентові вільний вибір навчальних ролей, психологічний комфорт і ситуацію успіху.

2. Використання дидактичної технології, побудованої на принципах дидактичної евристики, особистісно-діяльнісного підходу до організації навчального процесу;

3. Використання рефлексивно-креативного підходу в управлінні розвитком творчого потенціалу майбутнього соціального педагога;

4. Використання системи навчально-творчих задач відкритого типу, тренінгів, ділових ігор, творчих проєктів, що стимулюють прояв творчого потенціалу.

5. Організація спільної творчої діяльності, діалогічної взаємодії студентів і викладачів, спрямованих на формування цілісної особистості майбутнього фахівця, комплексне посилення його комунікативних і творчих можливостей через мотиваційну, когнітивно-креативну, операційну, ціннісно-смыслову підготовку та рефлексію.

Ми вважаємо, що проблема творчості особистості підійшла до того поворотного пункту свого розвитку, коли повинно йтися про створення спеціальної програми навчання творчості та самостійності, спеціальних методик, за допомогою яких можна було б прищепити студентам навички творчої праці, смак до творчості, винахідництва і раціоналізації. Це стало поштовхом до створення авторського курсу «Основи творчої діяльності соціального педагога» (для студентів III курсу), в процесі викладання якого відбувається реалізація виокремленої системи умов розвитку творчого потенціалу. При розробці даного курсу дидактичне розв'язання сформульованої проблеми було пов'язане з відмовою від традиційного навчання (як «передачі студенту знань») і введенням технології дидактичної евристики (А.Хуторський). Відомо, що у традиційному навчанні студент спочатку засвоює досвід минулого, «отримує знання» і лише потім застосовує їх, у тому числі і творчо; вважається, що приріст знань, як особистих, так і загальнолюдських, можливо тільки після знайомства з тими, що вже є.

В евристичному навчанні студент при вивченні кожної теми курсу спочатку конструює знання в досліджуваній області, спираючись на особистий освітній потенціал, освітнє середовище і евристичну технологію діяльності. Одержаний ним продукт діяльності (знання, досвід, гіпотеза, твір і т.д.) зіставляється потім за допомогою викладача з культурно-історичними аналогами, внаслідок чого цей продукт переосмислюється, добувається або спрямовує на усвідомлення необхідності нової діяльності. Особистий освітній приріст майбутнього фахівця (його знань, досвіду, здібностей, творчої продукції) в цьому випадку первинний і неминучий.

Форми і методи евристичного навчання є широкою групою дидактичних засобів, спрямованих не тільки на створення студентами освітньої продукції, але й на підготовку і супроводжуючу творчість роботи: планування, оцінку, контроль, рефлексію, засвоєння базового змісту освіти. Наприклад, особливістю викладання курсу є й те, що відсутні лекції в тому вигляді, до яких ми звикли (майже стираються грані між лекційним і практичним заняттям). Вже на першому занятті викладачем спільно із студентами визначається мета вивчення курсу (з урахуванням особистих цілей), обговорюються основні ідеї створення творчого освітнього середовища (види, способи, форми, засоби діяльності людини щодо реалізації своїх потреб і здібностей в саморозвитку, що узгоджуються з можливим, належним, бажаним), обираються змістовні компоненти (як сукупності варіативної частини курсу і інваріантної), визначаються пріоритетні форми і методи навчання, узгоджуються критерії оцінювання.

Проводиться ряд занять, спрямованих на розвиток колективної і особистої *рефлексії*, де об'єктом колективного обговорення (використовується *Case-метод*) стають літературні твори, поезії (як класичні так і сучасні) вітчизняних і зарубіжних авторів, зміст яких безпосередньо чи опосередковано торкається проблематики зазначеної теми. Аналіз літературних творів з педагогічної точки зору дозволяє краще зрозуміти, усвідомити сутність багатьох понять, процесів, що стосуються творчості соціального педагога, побачити «як вони працюють в реальному житті».

Наприкінці заняття, як правило, оцінка виставляється самими студентами (сам-собі, або один-одному). Критерії оцінки такої форми розробляються в спільній дискусії викладача і студентів. Найважливішими з них є: уміння сформулювати дискусійну проблему, що не має однозначного рішення в теорії і практиці; уміння чути один одного, розмірковувати над висловами, співвідносити свою точку зору з точкою зору Іншого, Дитини, Викладача, розвивати свою думку на основі думок інших; уміння оцінити свої труднощі в засвоєнні педагогічного знання і своє просування в особистісному і професійному розвитку, уміння задавати питання.

Безпосередньо практичні заняття спрямовані на розвиток творчого мислення майбутніх соціальних педагогів і проводяться з активним використанням інструментів ТРВЗ-педагогіки (розвиток системного, діалектичного, функціонального, логічного, ТРВЗ-івського мислення), ідей розвитку творчого мислення СоRT Едварда де Боно та ін. Широко впроваджуються тренінги, ділові ігри, захисти проєктів. Крім того, нами було розроблено систему навчально-творчих задач відкритого типу, яка включає такі групи: а) підготовчі до навчально-творчої діяльності (пропедевтичні); б) моделюючі професійну творчу соціально-педагогічну діяльність, г) система задач для розвитку творчого потенціалу дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

Модульний контроль проводиться у формі ділової гри. Кожна мікрогрупа – це уявне керівництво школи або дитячої освітньої установи, яке повинно обрати на посаду соціального педагога одну людину із багатьох претендентів. Завдання для проведення конкурсного відбору підбирає кожна група заздалегідь. В процесі проведення гри по черговою кожна мікрогрупа стає керівництвом, решта студентів – претендентами. Після «відбору», необхідно презентувати варіанти завдань, які пропонувались (пояснити доцільність їх підбору), аргументувати вибір представника на зазначену посаду, запропонувати всім іншим інші посади (всі вибори аргументувати).

Висновки. Таким чином, створення творчого освітнього середовища, організація навчально-пізнавальної діяльності на засадах дидактичної евристики, співтворчості, діалогічності, особистісно-діяльнісного та рефлексивно-креативного підходів; використання системи навчально-творчих задач відкритого типу, тренінгів, ділових ігор, творчих проектів сприятимуть не тільки розвитку творчого потенціалу майбутніх соціальних педагогів, але й формуванню готовності до актуалізації власних здібностей в професійній діяльності та умовах багатовимірності і альтернативності сучасної культури, коли творчість стає нормою людського буття.

Література

1. Корепанова М.В. Развитие педагогического творческого потенциала студентов в процессе решения ими коммуникативных задач: дисс. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук. / М.В. Корепанова. – Волгоград, 1994.
6. Митичева Т.И. Проектирование социально-педагогической деятельности будущих социальных педагогов в высшей школе / Т. И. Митичева // Вестник ЧГПУ. Научный журнал. – Челябинск: ЧГПУ, 2007. – С. 77–84.
7. Петров К.В. Акмеологические основы исследования проблемы потенциала личности / К. В. Петров – М. : МААН, 2000 – 198 с.
8. Рындак В.Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя (теория взаимодействия) / В. Г. Рындак– М. : Педагогический вестник, 1997. – 154 с.